

Tengely Adrienn

A vallási felnőttnevelés eszközei az 1931- es és az 1942-es egri egyházmegyei zsinati statútumokban

A Katolikus Egyház a trienti zsinat korától kezdve nagy hangsúlyt helyezett a hívek vallási képzésére. Ez egyrészt a lelki élet elmélyítését és ezáltal egy buzgóbb katolikus társadalom kitermelését célozta, másrészt pedig a katolikus hitelvek jobb megismerését, melynek különösen a hitviták korában volt nagy jelentősége (Szántó 1985:123–137). Ennek legfontosabb elemeit a prédikációk, a felnőtt katekézisek, a népmiszsiók és a lelkigyakorlatok jelentették, melyek az elkövetkező évszázadokban is jelen voltak az egész katolikus világban. Ezek működését különféle módokon – például kánonokban, pápai leiratokban, püspöki körlevelekben, zsinati statútumokban – újra és újra szabályozták, részletezték, melyekből megismerhetjük egy-egy kor vallási felnőttnevelési gyakorlatát (A vallási felnőttképzés múltbeli és mai gyakorlatához lásd. Sári 2009:130–135; Pusztai 2008a; Pusztai 2008b.).

Az 1917-es egyházi törvénykönyv, a Codex Iuris Canonici 356. kánonja tízévente kötelezte a püspököket egyházmegyei zsinatok tartására (Sipos 1918:45). Magyarországon azonban 1918–1920 között a világháború elvesztése, az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és az ország megcsonkítása olyan helyzetet teremtett, hogy lehetetlen volt ezt azonnal teljesíteni, de mihelyst konszolidálódtak a viszonyok, az

1920-as évek elejétől az egyházmegyékben sorra megindultak a zsinati munkálatok (1) (Gergely 1997:211–212). Egerben a két világháború között a kánoni előírásokat pontosan betartva két egyházmegyei zsinatra is sor került 1931-ben (2) és 1942-ben (3), melyek következtében kiadták az egyházmegye életének minden részletét szabályozó statútumokat. Ezek nem egyszerűen az egyházi törvénykönyv kivonatát jelentették, hanem a kánonokban általánosan szabályozott dolgoknak az egyházmegye térbeli és időbeli viszonyaira és igényeire igazított részletezését tartalmazták, gyakorlati útmutatást adva minden felmerülő ügyre vonatkozóan.

A prédikáció

Mivel a bibliai olvasmányok régi kultúrák értelmezésében adják elő a hitigazságokat, a papságnak a prédikációkban kellett a kor embere számára magyaráznia és megelevenítenie ezeket (Várnagy 1993:255). A prédikálást a hívek lelkiéletének előmozdítására és vallási ismereteinek bővítésére a trienti zsinat a plébánosok számára minden vasárnap és ünnepen kötelezővé tette (Szántó 1985:175). A zsinati statútumok ennek megfelelően szintén a lelkipásztorok egyik legfőbb kötelességévé tették a szentbeszéd tartását minden vasárnap, minden parancsolt ünnepen, a kettős ünnepek mindkét napján és azon korábban eltörölt ünnepeken, amelyeket a hívek továbbra is megültek, mind a nagymisé, mind pedig a főistentiszteleten kívül végzett miséken. A prédikációra a Tridentinum liturgiájának megfelelően – szemben a mai miserenddel – az istentisztelet elején került sor (Várnagy 1993:482), melyet rendszerint a szószékről végeztek (4).

A prédikálás a plébános személyes kötelességének számított az érvényes egyházzogi szabályozás szerint (1344. kánon) (Sipos 1928:178–179), de ahol káplán segítette munkáját, ott megengedték a statútumok, hogy felváltva végezzék, bár a nagyobb ünnepeken ez a plébános feladata volt (5). Hasonlóképpen a 1345. kánon alapján (Sipos 1928:178–179) a saját templomaikban a szerzetesek is kötelesek voltak szentbeszédet tartani vasárnap és parancsolt ünnepeken, ha az érsek úgy rendelte (6), de más egyházmegye kötelékébe tartozó pap csupán az egyházmegyei hatóság engedélyével prédikálhatott (7).

A szentbeszéd alapvető követelménye volt, hogy a hit minél tökéletesebb megismerésére tanítson, és a gyakorlati keresztény életre neveljen. A prédikációknak egy-egy hittételt kellett tárgyalnia a megfelelő erkölcsi tanulssággal, úgy, hogy vasárnap kapcsolatban legyen a napi evangéliummal, ünnepeken pedig az ünnep jelentőségéből induljon ki (8), szemben a korábbi szokással, amikor a prédikáció meglehetősen eltávolodott a felolvasott evangéliumi résztől, és inkább önálló morálizálás vagy apologézis volt (Várnagy 1993:482). A hit- és erkölcsi kérdések mellett kíváncsi volt, hogy a lelkipásztorok a latin liturgikus nyelvű szentmise egyes részeinek értelmét is minél gyakrabban kifejtsek szentbeszédekben, mivel azt a hívek döntő többsége nem értette (9).

Emellett voltak kiemelt témák is, melyekről a statútumok szerint évente egyszer kötelezően szentbeszédet kellett tartani (10). Ilyen volt a házasság szentsége, minden bizonnyal egyrészt a korban egyre gyakoribbá váló egyházi áldás nélküli polgári házasságkötések miatt, melyet az egyház nem ismert el, másrészt pedig indokolta ezt az egyházmegye vallási viszonyaiból adódóan a vegyes házasságok gyakorisága is, ami Magyarországon már évszázadok óta komoly problémának számított, és minden fél számára elfogadható szabályozását az egyházpolitikai törvények sem oldották meg (Hermann 1973:338–339, 458–459, 461–463, 469; Salacz 1974:81–88, 104–107). Emellett szintén igen nagy jelentőségűnek tartották a korban a katolikus sajtó ügyét (Klestenitz 2013:241–282) – a statútumokban is több helyen említik kötelező pártolását –, így érthető, hogy ennek hirdetését a prédikációkban is kötelezővé tették. A katolikus iskolaügy ugyan virágzott a korban (Mészáros 2000:232–276), de az egyháznak szüksége volt a hívek támogatására, így a papság feladata volt a téma iránti érdeklődést is állandóan ébren tartani. A statútumok javasolták, hogy a pap a tanév kezdetén vagy végén tartson szentbeszédet a katolikus iskolák fontosságáról az egyén, a család, az egyház és a haza szempontjából, valamint a híveknek az iskolával szemben fennálló kötelességeiről, amelyben röviden és minden személyi vonatkozás nélkül beszámolhatott a tanév nevezetesebb eseményeiről és az iskola munkájáról is (11). Hasonlóan kiemelt témának számított a korban a külmissziók ügye, melyek fellendítése XI. Pius pápa (1922–1939) egyik legfőbb törekvésének számított. A kérdés a világegyházban bírt elsősorban jelentőséggel, de Magyarországon is érezték ennek fontosságát (Szántó 1985:539; Kicsindi 2007:47–57).

A statútumok szabályozták a prédikálás módját is. Kiemelték, hogy a szentbeszédnek inkább oktatásnak kell lennie, mintsem szónoklatnak, ezért ennek szövegét a hívek „képzettségi fokához” kellett alkalmazni. Ezért előírták, hogy ezeket egyszerű nyelven, népies modorban kell tartani, és kerülni kell a latin vagy más idegen nyelvű idézeteket, mivel azt „a nép úgysem érti”. Figyelni kellett arra is, hogy a prédikáció során a lelkipásztor ne térjen el a lényegtől, és az örökérvényű igazságok hirdetésénél maradjon, ezért a statútumok szigorúan megszabták, hogy napi kérdéseket, kitalált vagy nem hiteles történeteket, politikát, személyes sérelmeket, illetve anyagi ügyeket a lelkipásztor ne keverjen a szentbeszédbe (12).

Jól mutatja, hogy milyen nagy fontosságot tulajdonított az 1931-es zsinat a prédikációknak, az az előírás, hogy a lelkipásztoroknak minden szentbeszédjüket írásba kellett foglalniuk és látogatása alkalmával az esperesnek bemutatniuk.

Az 1931-es statútumokat tíz évvel később átvizsgáló káptalani bizottság a prédikációk kapcsán több kisebb módosítást is javasolt, melyeket bizonyára az elmúlt évek gyakorlati tapasztalatai indokoltak: például kérték, hogy a szentbeszédnek időtartamát fél órában maximálják, és a prédikációk utáni imákat hosszúságuk miatt hagyják el (13). E két javaslat valóban bekerült az 1942-es statútumokba (14).

Az új zsinatra készülve 1941-ben az alsópapság soraiból is érkeztek észrevételek a prédikálás szabályozását illetően: a Miskolci Esperesi Kerület papsága kérte, hogy ne kelljen a szentbeszédet leírni, mivel ez nagyon idő- és munkaigényes feladat (15). Azonban az új statútumok csupán annyi könnyítést engedélyeztek, hogy a teljes szöveg helyett elegendő lett részletes vázlatot készíteni, de ezt ellensúlyozandó hangsúlyozták, hogy a prédikációra való előkészület nem hagyható az utolsó órára, hanem idejében neki kell kezdeni (16). Hasonlóképpen a közép-patai kerület papsága javasolta, hogy a hirdetések a prédikáció, sőt az evangélium felolvasása előtt történjenek, mivel ezek a hallgatóságot nagyon kizökkentik a szentbeszéd emelkedett hangulatából (17). Ez a kérés azonban nem talált meghallgatásra.

Ennek megfelelően az 1942-es új statútumokban csak csekély változtatást eszközöltek a prédikációk szabályozását illetően: a fentebb ismertetett módosítások mellett még előírták, hogy a szentbeszédnek elsősorban a

Bibliára kell támaszkodniuk – nyilván a prédikáció előtt felolvasott napi szentleckéhez és evangéliumhoz kellett kapcsolódniuk (18).

Felnőtt katekézis

A tankötelezettség bevezetése előtt a társadalom többsége nem részesült hitoktatásban – bár ennek bevezetése után is még sok gyermek nem járt iskolába, vagy idejekorán kimaradt –, így a hívek a katolikus hittételekről meglehetősen tájékozatlanok voltak, amelynek különösen a hitviták korában volt nagy jelentősége. Ennek orvoslására a trienti zsinat a plébánosok számára minden vasárnap és ünnepnap kötelezővé tette a hívek oktatását a különféle vallási kérdésekről, a kolduló rendek pedig meghonosították az adventi és nagybőjti katekézist, melyek során a szent időszakokban előadásokat tartottak a híveknek a különféle hitigazságokról (Szántó 1985:175). Később az iskolázás mind szélesebb elterjedésével a katekézis súlypontja is áthelyeződött a felnőttekre, mivel az elemi iskolák kötelező tantárgyai közé számított a hittan, s ezért a gyermekek rendszeresen tanulták és ismételték a hittételeket.

Azonban az egyház továbbra is fontos és hatékony eszközként tartotta a felnőtt katekézist, ezért ez az 1917-es új egyházi törvénykönyvbe is bekerült: az 1332. kánon előírta, hogy a plébánosok kötelessége vasárnap és parancsolt ünnepeken a felnőttek hitoktatása a templomban, sőt erre a magyar püspöki kar külön is utasította a papságot (Sipos 1918:170; 255, Sipos 1928:178). Azonban az 1931-es egri statútumok a valós viszonyoknak megfelelően enyhítettek a szabályozáson – bár az általános egyházi törvényektől semmiképpen sem térhettek volna el –, csupán az adventi és a nagybőjti időszakban írták elő a lelkipásztoroknak, hogy vasárnaponként délután litánia előtt a gyónásra és szentáldozásra előkészítő katekézist tartsanak a felnőtt híveknek. Ennek keretében a katekizmusból át kellett ismételni a parancsokat és a penitenciatartásról szóló részt rövid és gyakorlatias magyarázatokkal (19).

Azonban erre már egyre kevésbé volt igény a hívek részéről, még a vallásos elmélyülést szolgáló időszakokban sem. Csökkenő jelentőségét mutatja, hogy 1941-ben a tíz évvel korábbi statútumokat átvizsgálva a Törökszentmiklósi Esperesi Kerület papsága már kérte, hogy a kötelező

adventi és böjti templomi katekézist töröljék el, mert ezeken egyrészt kevesen jelennek meg – „az előírt templomi katekézisek számára kellő érdeklődést a lekipásztorok úgyszólván sehol sem tudják kellőképpen biztosítani” –, másrészt pedig az ifjúság az egyesületekben, a felnőttek pedig az Actio Catholica, az egész katolikus társadalmat átfogó vallási-társadalmi mozgalom (Gianone 2010:44–45) hitoktatási előadásain a vallási kérdésekről úgyszólván megfelelő oktatást nyernek (20).

Az egyházmegyei főhatóság azonban ehhez nem járult hozzá, így az 1942-es statútumokban is változatlanul kötelezővé tették az adventi és nagyböjti katekézis tartását, csupán annyi kiegészítéssel – feltehetően az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus során felélénkült Eucharisztia-kultusz hatására –, hogy az oktatás során a penitencia és a parancsolatok mellett foglalkozzanak az Oltáriszentségről szóló hittételekkel is, nyilván hogy a szentáldozásra készülő hívek ennek jelentőségét jobban megértsék és átérezzék (21).

Népmissziók

A népmissziók rendszerint nyolc-tíz napos vallási rendezvények voltak egy-egy egyházközség hitéletének fellendítésére. A népmissziók során több – általában szerzetes – pap érkezett az adott településre, ahol naponta több prédikációra, ájtatosságra és oktatásra került sor külön a hívek egyes csoportjai – férfiak, nők, fiúk, leányok, gyermekek – számára, természetesen gyóntatással és szentmisékkal egybekötve. Ezeken általában nemcsak az adott település, hanem a környék népe is nagy lelkesedéssel vett részt, amely így egy-egy vidék vallási megújulását eredményezte.

A népmissziók eredete a középkorra nyúlik vissza, s a barokkban is nagy népszerűségnek örvendtek, azonban a jozefinizmus és a felvilágosodás hatására a missziós mozgalom lehanyatlott. Azonban a 19. század utolsó negyedében a népmissziókat újra felélesztették a szerzetesrendek, s a századfordulótól kezdve – elsőként a Pécsi egyházmegyeiben – a missziós mozgalomba már a világi papság is bekapcsolódott. A népmissziók a 20. század első felében óriási népszerűségnek örvendtek, a missziók végén rendszerint felállított nagyméretű, évszámmal

ellátott missziós keresztek ma is a templomok díszei (Bangha 1932:398; Szántó 1985:175; Romaisz 1899:5–7; Hauser 1934:5–9).

Az 1931-es statútumok VIII. fejezete foglalkozott a népmissziókkal, melyeknek igen nagy jelentőséget tulajdonítottak. Erre utal, hogy bár az 1349. kánon legalább tízévente írta elő ezek tartását (Sipos 1928:179), de az egri zsinaton ezt úgy szigorították, hogy erre a népesebb plébániákon ötévente kerüljön sor. Kiemelték, hogy ennek időpontját mindenképpen úgy kell megválasztani, hogy a hívek többsége részt vehessen rajta. Az esperes kötelessége volt a kerületében tartott népmissziók nyilvántartása és szükség esetén sürgetése. A tervezett missziót előre be kellett jelenteni az egyházmegyei hatóságnak, ahonnan a missziót végző papok megkapták a szükséges felhatalmazásokat, a helyi papságnak pedig szentbeszédben kellett a misszióra a híveket előkészíteni, ismertetve a misszió jelentőségét és lelki hasznait. A missziós atyák tiszteletdíja és útiköltsége, illetve az egyéb költségek fedezése a plébános és az érdekelt egyházközség feladata volt. A misszió befejezése után jelentést kellett tenni az egyházmegyei hatóságnak az eredményekről, jelezve a gyónások és áldozások számát is, az elhangzottak elmélyítésére és megerősítésére pedig a következő évben ún. renovációt kellett tartani, mely hasonló volt a népmisszióhoz, csak rövidebb formában. Előírták a statútumok emellett, hogy – más egyházmegyékhez hasonlóan (22) – az Egri főegyházmegyében is alakuljon papi missziós egyesület, mely a szerzetesek kíséretére a világi papságot volt hivatva bevonni a missziók tartásába (23).

Úgy tűnik, hogy az 1930-as években a népmissziók szervezése és lebonyolítása megfelelő volt, mert az esperesi kerületekből nem érkezett semmiféle kíváncsi ezzel kapcsolatban, a káptalan is csupán annyit javasolt, hogy – a felesleges központi adminisztráció elkerülése végett – vegyék be az 1942-es statútumokba, hogy a népmissziókat tartó szerzetesek, ha rendi előljárójuk engedélyével tartózkodnak az egyházmegyében, automatikusan gyóntatási és prédikálási felhatalmazással bírnak, így ezt nem kell minden esetben külön kérvényezni az egyházmegyei hatóságtól (24). Ezen kitétel be is került az új statútumokba.

A népmissziók tartását az 1942-es statútumokban tovább pontosították és részletezték: előírták, hogy a missziók tervét az őszi esperesi kerületi gyűlésen kell bejelenteni, s újdonságként jelen meg az is, hogy

már nemcsak a szószékről kellett a tervezett missziót meghirdetni a hívek között, hanem a lehető leggondosabban idejében elő kellett készíteni, felhasználva ehhez a kor változásainak megfelelően az időközben mindenhol megalakult egyházközségi szervezeteket (25), az Actio Catholica helyi szerveit, a katolikus hitbuzgalmi és társadalmi egyesületeket, az iskolákat és a helyi sajtót is, vagyis lehetőség szerint minden fórumot (26).

Lelkigyakorlatok

Az 1942-es statútumokban új elemként jelent meg a hívők lelkigyakorlata. A rendszerint több – három-nyolc – napig tartó lelkigyakorlatok alapjait Loyolai szent Ignác dolgozta ki, melyek két típusa létezett a korban: nyílt, melyet a templomban tartottak, ahol általában egy vendég pap tartotta az elmélkedéseket, illetve zárt, ahol a lelkigyakorlaton részt vevők egy külön helyre, általában egy kimondottan erre a célra szolgáló házba vonultak vissza, ahol a papok vezette elmélkedések mellett alkalmuk nyílt a belső, magányos lelki elmélyedésre is (Bangha 1931:70–71; Szántó 1985:603, 704).

Az 1930-as években egyre növekvő fontosságot tulajdonítottak a belső misszióknak, s ennek egyik legfontosabb, újra igen népszerűvé váló eszközei voltak a lelkigyakorlatok. 1931-ben még csupán a papságot kötelezték legalább háromévente zárt lelkigyakorlaton részt venni (27), illetve a katolikus iskolák tanítóinak ajánlották ezt (28), azonban tíz év múlva ezt már kiterjesztették minden hívőre. Az 1942-es statútum már előírja, hogy a nagy népmissziók és a renovációk mellett évente az adventi vagy nagybőjti időszakban tartsanak triduumokat, azaz háromnapos lelkigyakorlatokat is a hívek számára, különösen a filiákban és a tanyavilágban, ahonnan kisebb számban tudnak részt venni az általában a plébániákon tartott népmissziókon. A triduumok vezetőit és gyóntatóit az őszi esperesi kerületi gyűlésen jelölte ki az esperes a kerület papságából. Még inkább hangsúlyt fektettek a katolikus egyesületek tagjaira, akik részére az egyes egyházközségekben külön lelkigyakorlatot kellett tartani lehetőleg a nagybőjti időszakban. De leginkább a katolikus társadalom elitjét kívánták a lelkigyakorlatokkal minél inkább megerősíteni: javasolták a plébánosoknak, hogy az egy-

házközségi képviselők, az Actio Catholica „hangadói” és az értelmiségi hívek évente zárt lelkigyakorlaton vegyenek részt a Manrézában – a jezsuita rend budapest-zugligeti lelkigyakorlatos házában – vagy valamelyik szerzetesi rendházban, így kapva lehetőséget a még komolyabb elmélyülésre (29).

Összegzés

Az 1930–1940-es években a vallási képzés fentebb ismertetett módszerei a katolikus társadalom minden rétegéhez eljutottak, egy olyan virágzó vallási kultúrát teremtve, melyre a 18. század barokk vallássossága óta nem volt példa. Azonban a II. világháború után a baloldali politikai erők előretörése, majd hatalomra kerülése az ellenséges állami beavatkozásokkal derékba törte a vallási életet. A szerzetesrendek feloszlata, a tömegeket mozgató vallási rendezvények betiltása és a szentbeszéd szigorú felügyelte következtében a népmissziók és a nagy lelkigyakorlatok megszűntek, mely a vallási felnőttnevelés visszaszorulását eredményezte, amelyet az elkövetkező évtizedekben a társadalom elvallástalanodása és a növekvő paphiány még inkább felerősített.

Jegyzetek:

1. Vác: 1921, 1930; Veszprém: 1923; Székesfehérvár: 1924, 1934; Szombathely: 1927; Kalocsa: 1928; Eger: 1931, 1942; Győr: 1935; Pécs: 1936; Pannonhalma: 1940; Esztergom: 1941.
2. EFL Körlevelek 1931/I./194; Egri Egyházmegyei Közlöny 63. (1931) 86–93.
3. EFL Körlevelek 1941/VI./4496; EFL Körlevelek 1942/IV./2293; Egri Egyházmegyei Közlöny 74. (1942) 41–43.
4. Az 1931. évi... 19.
5. Az 1931. évi... 19.
6. Az 1931. évi... 30.

7. Az 1931. évi... 19.
8. Az 1931. évi... 55–56.
9. Az 1931. évi... 4.
10. Az 1931-es statútumokban még csak évente egyszer kötelező ezen témákról szentbeszédet tartani, de az 1942-esben már a „legálább egyszer” kitétel szerepel, vagyis ajánlatos volt többször is felhívni ezekre a kérdésekre a hívek figyelmét, amely az adott témák jelentőségének növekedését mutatja az egyház számára.
11. Az 1931. évi... 107.
12. Az 1931. évi... 19., 55–56.
13. EFL Archivum Novum Synodus 3129 A káptalani bizottság javaslatai 1941. Az 1931-es statútumok előírásai szerint a prédikáció után az „Örök Mindenható Úristen” imádságot kellett végezni, a hónap első vasárnapján pedig helyette a Hit, remény, szeretet imát. Az ima után hirdették ki a következő hétre eső ünnepek, böjtök, ájtatosságok és misék napjait, illetve a házasságkötéseket.
14. Az 1942. évi... 22.
15. EFL Archivum Novum Synodus 3129 Az esperesi kerületek javaslatai 1941 IV. ker.
16. Az 1942. évi... 22.
17. EFL Archivum Novum Synodus 3129 Az esperesi kerületek javaslatai 1941 XVIII. ker.
18. Az 1942. évi... 4., 21–22., 33., 125.
19. Az 1931. évi... 19–20., 56–57.
20. EFL Archivum Novum Synodus 3129 Az esperesi kerületek javaslatai 1941 XVI. ker.
21. Az 1942. évi... 69.
22. Az első ilyen papi missziós egyletet a Pécsi egyházmegyében alapították 1899-ben, mely más egyházmegyékben is mintául szolgált (Romaisz 1906:7–12).

23. Az 1931. évi... 58.
24. EFL Archivum Novum Synodus 3129 A káptalani bizottság javaslatai 1941.
25. A katolikus egyházközségek – néhány korábitól eltekintve – az 1930-as évek elején alakultak meg az egész országban (Gergely 1997:103–104).
26. Az 1942. évi... 70–71.
27. Az 1931. évi... 4.; Az 1942. évi... 4.
28. Az 1931. évi... 108.; Az 1942. évi... 126.
29. Az 1942. évi... 70–71., 86.

Felhasznált források:

Az 1931. évi egeri egyházmegyei zsinat határozatai és törvényei. Eger, Eger Érseki Líceum Nyomda, 1931. 221. p.

Az 1942. évi egeri egyházmegyei zsinat határozatai és törvényei. Eger, Egyházmegyei Szent János Nyomda, 1942. 215. p.

Egeri Egyházmegyei Közlöny 63. (1931) 86–93. p.

Egeri Egyházmegyei Közlöny 74. (1942) 41–43. p.

Egeri Főegyházmegyei Levéltár Archivum Novum Synodus 3129 A káptalani bizottság javaslatai 1941

Egeri Főegyházmegyei Levéltár Archivum Novum Synodus 3129 Az esperesi kerületek javaslatai 1941

Egeri Főegyházmegyei Levéltár Körlevelek 1931/I./194

Egeri Főegyházmegyei Levéltár Körlevelek 1941/VI./4496

Egeri Főegyházmegyei Levéltár Körlevelek 1942/IV./2293

Felhasznált irodalom:

- Bangha Béla (szerk.) (1931): Katolikus Lexikon III. Budapest, Magyar Kultúra. 532. p.
- Bangha Béla (szerk.) (1932): Katolikus Lexikon III. Budapest, Magyar Kultúra. 532. p.
- Gergely Jenő (1997): A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. H. n., Pannonica Kiadó. 400. p.
- Gianone András (2010): Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948. Monográfiák I. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. 402. p.
- Hauser Imre (1934): Missziós kézikönyv világi papok számára. Pécs, Pécsi egyházmegyei Papok Missziós Egyesülete. 412. p.
- Hermann Egyed (1973): A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I. München, Aurora. 582. p.
- Kicsindi Edina (2007): A pécsi egyházmegye és a külmissziók Zichy Gyula püspöksége alatt, különös tekintettel az afrikai missziókra. In: Horváth István, Kikindai András (szerk.): Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére. Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi egyházmegye történetéből II. Budapest – Pécs, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, 47–58. p.
- Klestenitz Tibor (2013): A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896 – 1932. Budapest, Complex Kiadó. 356. p.
- Mészáros István (2000): A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Budapest, Szent István Társulat. 346. p.
- Pusztai, Gabriella (szerk.) (2008): Education and Church in Central- and Eastern-Europe at First Glance. Region and Education III. Debrecen, CHERD University of Debrecen. 219. p.
- Pusztai, Gabriella (szerk.) (2008): Religion and Values in Education in Central- and Eastern-Europe. Régió és Oktatás IV. Debrecen, CHERD University of Debrecen. 455. p.

- Romaisz Ferenc (1899): A népmissiók kézikönyve. Pécs, Püspöki Lyceumi Könyvnyomda. 387. p.
- Romaisz Ferenc (1906): A Pécs-egyházmegyei Világi Papok Missió-Egyletének története és tanulságai 1899–1906. Pécs, Taizs József Könyvnyomdája. 84. p.
- Salacz Gábor (1974): Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918. *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae* II. München, Aurora. 262. p.
- Sári Mihály (2009): A középkori templomi felnőttnevelés. In: Forray Katalin, Juhász Erika (szerk.): Nonformális – informális – autonóm tanulás. *Acta Andragogiae et Culturae* 22. Debrecen, Debreceni Egyetem. 130–135. p.
- Sipos István (1918): Az új egyházi törvénykönyv főbb vonásai és utasításai. Pécs, „Dunántúl” Rt. 266. p.
- Sipos István (1928): Kath. egyházjog. Pécs, Haladás Nyomdarészvénytársaság. 297. p.
- Szántó Konrád (1985): A Katolikus Egyház története II. Budapest, Ecclesia. 935. p.
- Várnagy Antal (1993): Liturgika. Abaliget, Lámpás Kiadó. 567. p.